

VICTIMITZACIÓ SECUNDÀRIA I VIOLÈNCIA INSTITUCIONAL ALS PUNTS DE TROBADA: UNA APROXIMACIÓ AL SERVEI TÈCNIC DE PUNT DE TROBADA MITJANÇANT ELS RELATS D'USUÀRIES I PROFESSIONALS

SECONDARY VICTIMIZATION AND INSTITUTIONAL VIOLENCE AT FAMILY
MEETING POINTS: APPROACHING THE SERVEI TÈCNIC DE PUNT DE TROBADA
THROUGH THE NARRATIVES OF USERS AND PROFESSIONALS

Lucía Noal Pineda
Máster en Estudios de Mujeres, Género y Ciudadanía
España
lucianoalpineda@gmail.com

Fecha de recepción: 30/10/2024
Fecha de aceptación: 30/01/2025

RESUM

Aquest article recull els relats de dotze persones que han treballat o han estat usuàries del Servei Tècnic de Punt de Trobada a Catalunya, amb l'objectiu d'indagar si hi ha patrons recurrents que dificulten i fins i tot arriben a impedir l'accés als drets humans de dones, nenes, nens i adolescents. Els Punts de Trobada són espais pensats per facilitar les visites entre fills o filles i progenitors no custodis en situacions de conflicte, amb l'objectiu de promoure les relacions familiars quan la convivència s'ha vist interrompuda. Tot i això, mares, nens, nenes i adolescents derivats a aquests centres en contextos de violència masclista han denunciat situacions de victimització secundària i violència institucional, assenyalant que la intervenció als Punts de Trobada sovint es basa en prejudicis, falses creences i estereotips masclistes i adultocèntrics que revictimitzen.

Davant d'aquesta situació, les usuàries reclamen una investigació exhaustiva sobre el funcionament d'aquests centres per identificar possibles vulneracions de drets humans, perquè la manca de transparència i de mecanismes de rendició de comptes dificulta l'accés a informació clara sobre la seva operativitat. Aquesta recerca té com a objectiu contribuir a aquesta demanda, apropant-se al servei per visibilitzar pràctiques que generen victimització secundària, així com identificar bones pràctiques i estratègies de resistència. Tot plegat, es busca reflexionar sobre les violències institucionals masclistes i analitzar noves formes reconegudes de violència que construeixen també la desigualtat de gènere.

Paraules clau: Punt de Trobada; victimització secundària; violència institucional; Síndrome d'Alienació Parental; violències masclistes.

RESUMEN

Este artículo recoge los testimonios de doce personas que han trabajado o han sido usuarias del Servicio Técnico de Punto de Encuentro en Cataluña, con el objetivo de indagar si existen patrones

recurrentes que dificultan e incluso llegan a impedir el acceso a los derechos humanos de mujeres, niñas, niños y adolescentes. Los Puntos de Encuentro son espacios diseñados para facilitar las visitas entre hijos e hijas y progenitores no custodios en situaciones de conflicto, con el objetivo de promover las relaciones familiares cuando la convivencia se ha visto interrumpida. Sin embargo, madres, niños, niñas y adolescentes derivados a estos centros en contextos de violencia machista han denunciado situaciones de revictimización secundaria y violencia institucional, señalando que la intervención en los Puntos de Encuentro se basa a menudo en prejuicios, falsas creencias y estereotipos machistas y adultocéntricos que revictimizan.

Ante esta situación, las usuarias reclaman una investigación exhaustiva sobre el funcionamiento de estos centros para identificar posibles vulneraciones de derechos humanos, ya que la falta de transparencia y de mecanismos de rendición de cuentas dificulta el acceso a información clara sobre su operatividad. Esta investigación tiene como objetivo contribuir a esta demanda, acercándose al servicio para visibilizar prácticas que generan revictimización, así como identificar buenas prácticas y estrategias de resistencia. En conjunto, se busca reflexionar sobre las violencias institucionales machistas y analizar nuevas formas reconocidas de violencia que también construyen la desigualdad de género.

Palabras clave: Punto de Encuentro; revictimización secundaria; violencia institucional; Síndrome de Alienación Parental; violencias machistas.

ABSTRACT

This article presents accounts from twelve individuals who have either worked with or utilized the “Servei Tècnic de Punt de Trobada” in Catalonia, aiming to investigate recurring patterns that may hinder or even prevent access to human rights for women, girls, boys, and adolescents. The “Punts de Trobada” (Family Meeting Points) are centers designed to facilitate visitation between children and non-custodial parents in conflict situations, aiming to support family relationships when coliving has been disrupted. However, mothers, children, and adolescents referred to these centers in contexts of gender-based violence have reported experiences of secondary victimization and institutional violence, indicating that the interventions at these centers often rely on biases, myths, and patriarchal and adult-centric stereotypes that lead to revictimization.

In light of this situation, users are calling for a thorough investigation into the operation of these centers to identify potential human rights violations, as the lack of transparency and accountability mechanisms makes it difficult to access clear information about their functioning. This research aims to support this demand by examining the service to highlight practices that generate secondary victimization and identify best practices and strategies of resistance. Overall, the goal is to reflect on institutional gender-based violence and analyze newly recognized forms of violence that also contribute to gender inequality.

Keywords: Family Meeting Points; secondary victimization; institutional violence; Parental Alienation Syndrome; gender-based violence.

Sumari: 1. Introducció. 2. Marc teòric i jurídic. 3. Metodologia. 4. Anàlisi dels resultats. 4.1. Elements identificats a partir de les entrevistes que dificulten i arriben a impedir l'accés als drets de nens, nenes i adolescents. 4.2. Prevalença del marc interpretatiu del conflicte familiar en contextos de violència de gènere. 4.3. Desestimació sistemàtica dels testimonis de nens, nenes i adolescents. 4.4. Prevalença de la falsa convicció que un agressor pot ser un bon pare. 4.5. Aplicació de la Síndrome d'Alienació Parental. 4.5.1. Assumir sistemàticament la instrumentalització materna. 4.5.2. Manca d'investigació del pare com a presumpte agressor en contextos amb indicis fonamentats. 4.5.3. Els informes i l'observació suposadament objectiva i neutral. 4.5.4. La teràpia de l'amenaça. 4.5.5. Respostes de les tècniques i coordinadores al presentar-les amb la problemàtica de la falsa Síndrome d'Alienació Parental. 5. Observacions finals. 6. Referències bibliogràfiques.

1. Introducció

Des dels filicidis vicaris fins a la violència sexual infantil, ens trobem davant d'una complexa xarxa de violències masclistes que vulnera els drets humans de nens, nenes i adolescents (NNiA)¹. Cada cop es fa més evident la necessitat d'impulsar polítiques públiques que protegeixin de manera integral les infàncies i adolescències, així com d'avaluar les polítiques ja vigents per identificar-ne les mancances i treballar per corregir-les. Per aconseguir-ho, cal dur a terme una anàlisi exhaustiva de tot l'engranatge que permet la vulneració d'aquests drets, comprendre com es reproduïxen aquestes violències i en què es basen, per tal de desenvolupar estratègies integrals de prevenció i reparació.

Els Punts de Trobada són una d'aquestes polítiques que, sobre el paper, tenen com a objectiu protegir la integritat física i psicològica dels infants i adolescents. Aquests espais, creats per facilitar els règims de visites entre infants i progenitors no custodis o altres familiars (Ávila et al., 2024), compten amb professionals de la psicologia, l'educació social i el treball social. El seu objectiu és oferir un entorn de normalitat que permeti als infants relacionar-se amb familiars amb qui, per diverses raons, la convivència s'ha vist interrompuda (2024). Formalment, als Punts de Trobada es busca treballar en el vincle amb la part no custòdia en benefici de totes les parts involucrades, sempre respectant l'interès superior del nen, nena o adolescent (2024).

---

¹ L'ús de la terminologia "nens, nenes i adolescents" és intencionat. Seguint a González Prado, un dels aspectes clau per adoptar un paradigma de protecció integral dels drets de la infància i adolescència és deixar enrere termes obsolets com "menors d'edat", vinculats a un enfocament tutelar (2022). D'acord amb l'autora, conceptualitzar les infàncies i adolescències en funció de quelcom que encara no han assolit –és a dir, la majoria d'edat– és pejoratiu perquè designa a través de la mancança (2022). El llenguatge no és mai neutral, i l'ús de "menors d'edat" reforça el paradigma adultocèntric, en construir la infància i adolescència com a etapes incompletes cap a l'adultesa, en lloc de reconèixer la seva subjectivitat, experiències i drets (2022).

Malgrat el seu objectiu formal de garantir l'interès superior dels infants, diversos col·lectius i recerques han posat en evidència les violències institucionals que es donen en aquests espais, així com la victimització secundària que sovint pateixen les usuàries. Aquesta situació es manté, en gran part, a causa de la manca de transparència i de mecanismes sòlids de rendició de comptes, que són eines essencials per avaluar el funcionament d'aquests espais i les seves pràctiques, amb l'objectiu de comprendre com afecten l'accés als drets humans de les dones, infants i adolescents que en són usuàries.

Donada la importància d'avaluar el funcionament de recursos públics mitjançant recerques empíriques, aquest article analitza els relats de dotze persones que han treballat o han estat usuàries del Servei Tècnic de Punt de Trobada a Catalunya, amb l'objectiu d'indagar si hi ha patrons recurrents que dificulten o impedeixen l'accés als drets humans de dones, nenes, nens i adolescents. Els resultats aquí presentats són fruit d'una aproximació qualitativa a través d'entrevistes semiestructurades en profunditat, realitzades en el marc de la tesina "El Punt de Trobada: una anàlisi del Servei Tècnic de Punt de Trobada a Catalunya des de la perspectiva de gènere, de la infància i dels drets humans", desenvolupada dins del Màster en Estudis de Dones, Gènere i Ciutadania de l'Institut Interuniversitari d'Estudis de Dones i Gènere.

A més de ser una eina metodològica, recollir aquests testimonis és un objectiu en si mateix, vinculat a donar visibilitat a pràctiques que provoquen victimització secundària, així com identificar bones pràctiques i estratègies de resistència a aquestes violències. En aquest sentit, analitzar les violències institucionals masclistes és fonamental per entendre com s'organitza el patriarcat com a sistema de dominació i per estudiar les diverses formes de violència masclista que van més enllà de l'agressió directa d'un home contra una dona, i que també influeixen la construcció de la desigualtat de gènere.

L'article s'organitza en cinc apartats. En primer lloc, s'introdueix la recerca i es presenta una revisió del marc teòric i jurídic que sustenta l'anàlisi. A continuació, es descriuen la metodologia i els instruments emprats per la recollida de dades. Posteriorment, es presenten els resultats de les entrevistes i s'analitzen els relats des de la perspectiva de gènere, de la infància i drets humans. Finalment, es conclou amb una síntesi de les aportacions de l'estudi i un breu esment de futures línies de recerca.

2. Marc teòric i jurídic

En matèria dels drets vinculats amb la pàtria potestat, fa temps que es reconeix la necessitat d'harmonitzar aquests drets amb els dels infants i adolescents. Pel que fa al dret de visites, la normativa estableix que aquest dret ha de ser garantit tant per als fills i filles com per als progenitors, sempre que es demostrï que és en benefici de l'interès superior dels infants i adolescents. Aquest requisit, per definició legal, no es compleix quan hi ha indicis fonamentats de context de violència de gènere.

En l'àmbit internacional, el Conveni d'Istanbul estableix l'obligació d'adoptar mesures legislatives que tinguin en compte els incidents de violència, amb l'objectiu de garantir que l'exercici del dret de visita no comprometi la seguretat de la víctima ni dels seus fills (2011). A escala nacional, l'article 94 del Codi Civil espanyol permet al jutge establir, limitar o suspendre el dret de visita segons les circumstàncies. Aquest article, a més, estableix que no es concedirà ni es mantindrà aquest dret si el progenitor està en procés penal per delictes contra la vida, la integritat o la llibertat de l'altre progenitor o dels seus fills, o si es detecten indicis fonamentats de violència de gènere.

Malgrat tot, el 2023, a l'estat espanyol es van registrar 4.026 suspensions del règim de visites, només un 9% del total de mesures incoades (Consell General del Poder Judicial, 2023). Aquesta xifra s'explica perquè l'article 94 del Codi Civil espanyol permet als jutges establir règims de visites, comunicació o estada basats en l'interès superior dels infants, després d'avaluar la relació paternofilial. No obstant això, aquesta excepció s'instrumentalitza en mans de jutges i jutgesses, que continuen defensant la idea que un agressor pot ser un bon pare, i que entenen l'interès superior dels infants i adolescents és mantenir el vincle paternofilial en qualsevol context.

La desobediència d'aquests mandats legals s'ha posat de manifest en espais d'activisme² així com en diverses investigacions³. Al capdavant d'aquestes denúncies hi ha el col·lectiu de Mares Protectores⁴, format per dones que posen en evidència la victimització secundària i la violència institucional que pateixen quan intenten protegir els seus fills del pare agressor.

---

² Per exemple, als Encuentros Estatales sobre Violència Vicaria y Violència de Género Institucional en España dels anys 2022, 2023 i 2024; el Tribunal Popular Feminista organitzat a Ca La Dona el 2022, o el VII Congrés per l'eradicació de les violències masclistes des dels serveis socials i sanitaris el 2023.

³ Veure Reyes 2019, Ávila et al. 2022 i Ávila et al. 2024.

⁴ Les Mares Protectores estan organitzades a través de la Plataforma Yo Sí Te Creo #StopSAP des del 2019. Des de llavors, fan activisme per la veritat, la justícia i la reparació per a elles i els seus fills i filles (Plataforma Yo Sí Te Creo, 2023). El 2023, el Ministeri d'Igualtat va atorgar a la plataforma el XX Reconeixement especial el 25 de novembre, Dia Internacional per a l'eliminació de la Violència contra les Dones, per la seva lluita incansable per la justícia i la igualtat (2023).

Aquestes mares escolten les preocupacions dels seus fills i respecten el seu desig de no tenir contacte amb el pare. Tanmateix, donar credibilitat a la paraula dels infants i actuar davant la violència sexual o altres formes de violència masclista exercides pel progenitor sovint comporta la pèrdua de la custòdia, restriccions en les visites i conseqüències legals que poden arribar fins a l'empresonament d'aquestes dones (Ávila et al., 2024).

Les violències masclistes institucionals poden aparèixer després d'un procés de victimització primària, fet que es coneix com a revictimització o victimització secundària (Departament d'Igualtat i Feminismes, 2022). Això inclou, per exemple, menysprear la por que expressen dones, infants i adolescents, o dubtar, d'entrada, de la veracitat del seu relat (2022). Tanmateix, les violències institucionals també poden manifestar-se sense haver-hi una violència masclista prèvia, és a dir, quan la victimització primària és institucional (2022). Això passa, per exemple, quan el personal de l'administració pública no rep formació en violències masclistes o quan no es fan investigacions diligents sobre les violències sexuals patides per infants i adolescents (2022).

3. Metodologia

En total, s'han dut a terme dotze entrevistes⁵: cinc amb professionals de diferents Punts de Trobada de Catalunya (concretament, tres coordinadores i dues tècniques), cinc amb Mares Protectores (tres d'elles custòdies i dues no custòdies), i dues amb infants que han utilitzat el servei en algun moment. Les entrevistes van tenir una durada d'entre una hora i mitja i dues hores i van dur-se a terme en el període entre febrer i maig del 2024. La informació recollida va ser custodiada amb rigor durant tot l'estudi, assegurant l'anonimat dels participants mitjançant l'ús de codis (Vegeu Taula 1).

Taula 1. *Codis assignats a les entrevistes.*

Codi assignat
Coordinadora #1
Coordinadora #2
Coordinadora #3
Tècnic #1
Tècnica #2
Mare Protectora #1
Mare Protectora #2
Mare Protectora #3
Mare Protectora #4

⁵ Per a la tesina es va realitzar una entrevista introductòria amb la persona responsable del Servei Tècnic de Punt de Trobada al Departament d'Igualtat i Feminismes (Maig 2024), amb l'objectiu de familiaritzar-se amb el funcionament del servei i plantejar-hi primeres preguntes. Aquesta entrevista no s'inclou en el present article.

Codi assignat
Mare Protectora #5
NNiA #1
NNiA #2

Font: Elaboració pròpia.

Per a la selecció de les persones entrevistades, s'ha utilitzat un mostreig no probabilístic de tipus bola de neu. Pel que fa al personal dels Punts de Trobada, només quatre dels vint-i-tres Punts de la xarxa catalana van respondre al contacte inicial del procés de recerca, i només tres van acceptar participar en les entrevistes. S'han realitzat múltiples entrevistes amb el personal tècnic i coordinador dels Punts, donat que a Catalunya la majoria d'aquests serveis són gestionats per diverses entitats o empreses. Per tant, la diversitat d'experiències era necessària per contrastar i evitar generalitzacions. A més, cal esmentar que cap dels Punts que van participar en les entrevistes ha atès les Mares Protectores ni les infants entrevistades.

En el cas de les Mares Protectores, una d'elles va difondre la informació de contacte a la seva xarxa, de manera que les dones interessades van poder contactar voluntàriament. Aquest procediment va ser fonamental per evitar qualsevol sentiment de pressió i prevenir la revictimització.

Pel que fa a les entrevistes amb infants, una de les entrevistades era coneguda personalment, mentre que l'altra era filla d'una Mare Protectora. En aquest sentit, una de les limitacions de la recerca va ser la dificultat per dur a terme tantes entrevistes amb nens, nenes i adolescents com s'havia planejat. Moltes d'elles estaven involucrades en processos judicials, cosa que va fer que les mares no volguessin arriscar-se a afectar els seus casos. Es pretenia que els testimonis infantils tinguessin un paper més destacat, però trobar nens, nenes i adolescents disposades a parlar va resultar més complicat del que s'esperava.

Tanmateix, aquesta limitació obre alhora una línia de recerca futura, donada la importància d'incorporar les veus dels infants en l'abordatge de les violències que els afecten. En aquest sentit, l'epistemologia dels coneixements situats i parcials (Haraway, 1997) reconeix la necessitat d'una major presència de subjectes minoritzats en els espais de producció de coneixement, i considera les seves veus com a imprescindibles en el debat col·lectiu per a la creació de sabers. Per tant, és urgent fer valdre la presència d'infants i adolescents en la

recerca, sempre respectant els requisits ètics per evitar la revictimització i sobretot garantint que la seva participació sigui un exercici de la seva autonomia⁶.

Després de les entrevistes, s'ha utilitzat el mètode d'anàlisi temàtica inductiva per analitzar les transcripcions obtingudes. Aquest mètode implica la identificació de patrons recurrents a partir d'un conjunt de dades i la creació de categories d'anàlisi basades en aquests patrons (Braun i Clarke, 2019).

4. Anàlisi dels resultats

4.1. *Elements identificats a partir de les entrevistes que dificulten i arriben a impedir l'accés als drets de dones, nens, nenes i adolescents*

L'anàlisi temàtica de les entrevistes ha permès identificar diverses qüestions en el funcionament dels Punts de Trobada que dificulten o fins i tot impedeixen l'accés als drets de dones, nens, nenes i adolescents. Aquests elements són qüestions que ja s'han denunciat en altres recerques⁷ com a problemàtiques comunes en l'àmbit judicial i dispositius associats, que venen derivades de la manca de perspectiva de gènere interseccional i de drets humans en la intervenció dels operadors jurídics i psicosocials, i que es tradueixen en l'ús de prejudicis, falses creences i estereotips masclistes i adultocèntrics que revictimitzen dones, infants i adolescents.

En el cas dels Punts de Trobada de l'estat espanyol i, per tant, del Servei Tècnic del Punt de Trobada, no s'exigeix formació específica en perspectiva de gènere com a requisit per la contractació. Com a resultat, la majoria de les treballadores no disposa de les eines necessàries per abordar adequadament els casos de violència masclista, i acaben invocant mandats masclistes que tenen interioritzats. Com recull l'estudi d'Àvila et al.:

Molts treballadors i treballadores d'aquests centres desenvolupen la seva tasca amb cura i les millors intencions. El problema rau en un mecanisme que els atorga el poder de decidir sobre la vida d'altres persones basant-se en les seves observacions durant visites d'una o dues hores, en un espai molt restringit i rígid, sense més eines que uns principis molt genèrics, formacions

---

⁶ En aquest sentit, a Amèrica Llatina, les organitzacions que defensen integralment els drets de les nenes, els nens i els adolescents, proposen un paradigma de protagonisme infantil que inclogui el dret a la seva organització política (González Prado, 2022). Això implica no buidar de contingut democratitzador el dret a la participació i convertir-lo en un element central de la protecció infantil (Liebel i Martínez Muñoz, 2009 a González Prado, 2022).

⁷ Veure Save the Children 2006, Federación de Asociaciones de Mujeres Separadas y Divorciadas 2009, Marin 2009, GINSAP 2010, Reyes 2017, Reyes 2018, Reyes 2019, GREVIO 2020, GREVIO 2022, Ávila et al. 2022, Ávila et al. 2024.

esbiaixades per la ideologia de la SAP i el que cadascú porti de casa. La tendència majoritària és sobreinterpretar els detalls i aplicar les lents misògines i adultocèntriques amb què ens han educat. No seria tan greu si no tinguessin la vida d'altres en les seves mans i si els mecanismes de control i transparència no brillessin per la seva absència (2024, p.97).

En el cas de les treballadores entrevistades en el marc d'aquesta recerca, només una d'elles tenia formació en gènere i en l'abordatge de violències masclistes. La resta de professionals entrevistades no només no tenien aquesta formació, sinó que no consideraven que la seva manca de preparació fos un factor que pogués causar revictimització. Tot i que asseguraven conèixer el malestar compartit entre les usuàries, l'atribuïen a qüestions organitzatives i logístiques que, segons elles, generen tensions i incomoditats⁸.

Des que el Departament d'Igualtat i Feminismes va assumir la gestió de la xarxa de Punts de Trobada a Catalunya, s'han implementat formacions obligatòries per al personal amb perspectiva de gènere i d'infància. Concretament, el 2023 es van dur a terme dues formacions obligatòries orientades a dotar el personal d'eines per a la detecció i l'abordatge de possibles casos de violència masclista.

Aquest és un bon primer pas; però, per aconseguir un canvi veritablement transformador, s'ha de garantir la formació sistemàtica, permanent i obligatòria de tots i totes les professionals que treballen en intervenció en situacions de violència masclista, tal i com es recull a l'article 19 de la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a eradicar la violència masclista. És evident que els mandats masclistes i adultocèntrics amb què se'ns ha socialitzat no s'eradicaran de manera immediata, i la sensibilització ha de transcendir l'àmbit dels Punts de Trobada, donat que aquests són només una peça dins de tot l'engranatge de jutjats i altres dispositius associats on encara predominen idees conservadores.

A continuació, es desenvolupen en detall els elements identificats a les entrevistes derivats de la manca de formació en perspectiva de gènere interseccional i de drets humans que obstaculitzen i poden arribar a impedir l'accés als drets de dones, nens, nenes i adolescents.

4.2. Prevalença del marc interpretatiu del conflicte familiar en contextos de violència de gènere

---

⁸ Tot i que també hi ha aspectes organitzatius i logístics que influeixen en el funcionament poc diligent del servei, per motius d'espai no es poden tractar en aquest article i quedaran pendents per a futures publicacions.

El Document de Marcs Mínims per garantir la qualitat dels Punts de Trobada Familiars (2008), que constitueix la referència estatal vigent per estandarditzar aquest servei i oferir una guia homogènia per a tot el territori espanyol, no contempla de manera específica la derivació d'infants i adolescents en situacions de violència de gènere en l'àmbit familiar. Així i tot, tant els jutjats de violència com els de família deriven aquests casos als Punts de Trobada. De fet, a Catalunya el servei forma part de la Xarxa d'Atenció i Recuperació Integral per a les dones en situació de violència masclista.

Aquest marc normatiu estableix que el servei es dirigeix a famílies amb situacions conflictives que poden dificultar les visites, incloent-hi adolescents en acollida o progenitors sense espais adequats per a les trobades. Això no obstant, el document classifica tots els casos derivats sota la categoria genèrica de "conflicte familiar", sense distingir les característiques específiques de cada situació. Això simplifica la gestió de casos derivats judicialment al servei, incloent-hi situacions de violència de gènere o abusos sexuals a infants i adolescents, que sovint s'oculten sota termes com "alta conflictivitat entre progenitors" o "convivència hostil".

Tot i que Decret 357/2011, de 21 de juny, dels serveis tècnics de punt de trobada preveu l'ús del servei en casos de violència masclista per evitar el contacte directe entre l'agressor i els fills, en la pràctica no es diferencien les mesures d'abordatge respecte a altres situacions de conflicte. És a dir, que la normativa no inclou disposicions específiques per tractar casos de violència masclista, i aquests es gestionen com si fossin conflictes familiars generals.

Tot plegat, el model d'intervenció invisibilitza els casos de violència de gènere, presentant-los com a conflictes entre parts iguals sense tenir en compte les desigualtats de poder subjacents en aquests contextos. Així, les dinàmiques violentes s'interpreten com a part d'un divorci hostil on es presumeix que ambdues parts tenen el mateix poder i que els conflictes són mutus, i els fills i filles es veuen afectats per aquestes tensions. A més, es dona per fet que les trobades al Punt de Trobada es produiran en un espai neutral respecte al conflicte. Tanmateix, aquesta neutralitat és impossible quan la víctima i l'agressor es troben en el mateix lloc, perquè les desigualtats de poder implícites en aquesta relació continuen actives.

En aquest sentit, dues de les mares entrevistades indiquen que tant durant el procés judicial previ com durant la intervenció al Punt de Trobada, el seu cas de denúncia per violència sexual contra els seus fills va ser considerat com un conflicte entre elles i les seves parelles. No obstant això, en realitat, no hi havia hagut cap conflicte previ en les seves relacions fins que els seus fills van verbalitzar les agressions per part del pare.

Volien fer passar la situació com un divorci conflictiu amb alienació parental, quan en realitat no hi havia cap conflicte. Jo continuava dormint amb el meu marit quan un dia la meua filla es va aixecar i em va explicar el que li feia el seu pare. [...] Érem una parella normal. El meu marit se'n va anar de casa perquè li van posar una ordre d'allunyament per abusos sexuals contra la seva filla, si no no hauria marxat, perquè entre nosaltres no passava res. (Mare Protectora #2)

Com que hi havia una causa penal oberta, la jutgessa va decidir derivar-nos a un Punt de Trobada perquè es pogués dur a terme el règim de visites. En cap moment el cas es va tractar com el que era, una denúncia per abusos sexuals d'un pare a una filla. En tot moment se'ns va tractar com a part d'un divorci conflictiu amb una mare 'manipuladora'. (Mare Protectora #1)

En les converses amb el personal tècnic, s'ha constatat que també adopten aquesta visió de "conflicte familiar" per interpretar la totalitat dels casos que els arriben. En el cas específic de la Coordinadora #3, resulta especialment significatiu l'ús que fa del llenguatge terapèutic propi de l'àmbit de les relacions de parella per referir-se a situacions de violència de gènere. En aquest cas, parlar de "processos de dol" o de "dinàmiques conflictives de la relació de parella" és profundament inapropiat perquè desdibuixa la naturalesa de les violències masclistes i impedeix abordar les dinàmiques específiques de poder que s'activen en aquest tipus de contextos.

En tots els casos que ens deriven al Punt de Trobada hi ha aspectes de violència [...] D'una banda, els progenitors són persones que estan enfrontant batalles legals en els tribunals per qualsevol petitesa alhora que travessen el dol per la fi d'una relació. I, d'altra banda, els menors venen d'una relació on probablement estaven relegats a un segon pla i ara carreguen amb la culpa de tot aquest procés conflictiu. A més, en els processos de divorci els fills en comú solen ser utilitzats com a peons pels seus pares. Si partim d'aquesta base d'experiència de dol, d'instrumentalització, de canvis, de noves rutines, veiem que aquest sol ser un procés ple de violència. És molt difícil determinar què és el millor per al menor en aquests contextos, però la resposta generalitzada és que els seus pares estiguin mentalment sans i que siguin capaços de mantenir als seus fills al marge de les dinàmiques conflictives de la seva relació de parella. (Coordinadora #3)

4.3. *Desestimació sistemàtica dels testimonis de nens, nenes i adolescents*

En les entrevistes amb infants que han utilitzat els Punts de Trobada, s'ha constatat la tendència a desestimar sistemàticament els testimonis de nens, nenes i adolescents. Concretament, les dues infants entrevistades van afirmar que les seves opinions no es tenien en compte quan feien saber a les tècniques que no volien veure el seu pare durant les trobades:

Els hi era igual si jo volia veure'l (al pare) o no, els hi era igual el que jo opinava, els hi era igual el que jo els hi expliqués; la resposta sempre era la mateixa: 'però mira quin bon pare que tens, mira com juga amb tu, mira totes les coses que fa per tu' (NNiA #1)

Les treballadores passaven de tot. Al Punt de Trobada vaig poder veure el tracte que tenen algunes persones cap a tu, que haurien d'estar valorant-te i escoltant-te i en comptes d'això

t'estaven ignorant i mostrant doble cara. No em vaig sentir còmoda, no m'agradava, només anava perquè estava la mama. Era horrorós. (NNiA, 2)

El patró de desestimació del testimoni infantil que s'estén fins als Punts de Trobada té les seves arrels en els jutjats. La jurista Paula Reyes, mitjançant una anàlisi exhaustiva de sentències judicials, assenyala que a l'estat espanyol es continua fent una interpretació restringida de l'interès superior dels infants i adolescents (2019). Aquesta interpretació el vincula al manteniment del vincle paternofilial com el més beneficiós per als fills i filles, sense tenir en compte les circumstàncies particulars de cada situació (2019).

Aquest principi, que busca garantir el ple respecte i protecció dels drets dels infants i el seu desenvolupament integral, està definit a l'article 2 de la Llei Orgànica 8/2015. Aquesta llei estableix criteris com la protecció de la vida de l'infant, la consideració dels seus desitjos i opinions, la necessitat d'un entorn familiar segur i lliure de violència, i el manteniment de relacions familiars positives. Per això, prioritza les mesures que protegeixin l'infant en cas de conflicte amb altres interessos legítims i deixa la interpretació concreta del seu interès superior a discreció de l'autoritat judicial segons cada cas.

No obstant això, considerar que l'interès superior dels nens i nenes implica sempre mantenir el vincle amb el pare, encara que aquest hagi comès agressions, implica donar prioritat a la figura paterna i a la unitat familiar biparental heterosexual per sobre del benestar i la seguretat dels infants i adolescents. L'exposició a la violència de gènere pot tenir conseqüències greus en el desenvolupament dels nens i nenes, i un dels factors més importants per mitigar aquests efectes és evitar el contacte amb l'agressor. Per tant, aquesta interpretació limitada de l'interès superior dels infants i adolescents ignora els riscos que comporta forçar relacions amb un agressor, vulnerant així el dret dels infants a ser protegits i a viure lliures de violència.

Pel que fa a les mares entrevistades, tres d'elles coincideixen a assenyalar que les seves filles, quan tornaven de les visites, els hi comunicaven que les treballadores no tenien en compte les seves opinions i demandes:

La meua filla em deia que durant les visites havia explicat (a les tècniques) el que li feia el seu pare, i que les tècniques li havien dit: 'és que no sé si et crec.' Ella sortia desconcertada i em preguntava: 'Mamà, per què no em creuen? No entenc per què no em creuen'. (Mare Protectora #1)

La nena entrava i deia als tècnics que no volia estar allà i no li prestaven atenció. Quan sortíem de les visites, entrava en pànic [...] Jo els deia (als tècnics): '¿No veieu que la nena ha entrat bé a la visita i ara surt destrossada?'. I no només jo, la mateixa nena ho deia, els hi deia als tècnics que no volia estar allà. Però el que diguin les dones i els nens no els importa [...] La meua filla ha arribat a entrar al Punt de Trobada, llençar-se als meus braços i dir-me que el seu pare l'ha

amenaçada dient-li que si ve a veure'm, ens matarà a totes dues. I això no ha quedat reflectit a cap informe, i tampoc s'ha investigat si això té alguna cosa a veure amb el fet que la nena deixi de venir a les meves visites. (Mare Protectora #2)

En la primera visita em va costar quaranta minuts fer-la entrar. Estava com una mona, donant cops contra la reixa del Punt, cridant, plorant. Les tècniques no sabien què més fer, li cridaven que parés i que entrés. Al final la van fer entrar dient-li que no s'amoïnés, que si no volia veure al seu pare, que no passava res, que podia dir-ho al mig de la visita i la deixarien sortir. Va estar dins dues hores, llavors jo pensava que tot anava bé, però quan va sortir, continuava plorant. Em va dir que no la van deixar sortir, i va sortir molt nerviosa, dient que ho havia demanat i no l'havien deixat. (Mare Protectora #3)

D'altra banda, a les entrevistes amb el personal dels Punts de Trobada s'ha identificat una perspectiva adultocèntrica generalitzada en les seves respostes, especialment en relació amb la negativa dels nens, nenes i adolescents a participar en les visites. La Coordinadora #1, per exemple, considera que el fet de no haver assolit la majoria d'edat priva les usuàries de la capacitat de decidir per si mateixes.

[...] De vegades el nen arriba i simplement diu que no vol fer la visita, sense mostrar altres signes d'angoixa que puguem identificar. En aquests casos, el Punt de Trobada mai forçarà, arrossegat o obligarà el nen a entrar per a la visita. Però clar, el nen tampoc té la capacitat de decidir no fer la visita, perquè és menor d'edat [...] Igual que no decideix si anirà al dentista, tampoc no pot decidir si anirà al Punt de Trobada. Així, si el menor ens fa saber que no vol entrar, sempre traslladem aquesta decisió al progenitor custodi, que sovint és la mare, perquè sigui ella qui prengui la decisió.

La mateixa entrevistada relata una altra situació on tampoc es respecta la voluntat del nen de no fer la visita amb el seu pare:

[...] Si notem que segueixen sense voler-lo veure, de vegades fem un apropament progressiu, i fem que vegi el seu pare en una sala a través de càmeres. I tot i que no es vegin cara a cara, això ja suposa un petit pas en la reconstrucció del vincle. De vegades, ha reaccionat bé a les càmeres, però quan hem intentat que entrés a l'habitació s'ha posat nerviós i ha començat a angoixar-se, i llavors hem parat perquè no s'afegeixi més malestar a l'infant. (Coordinadora #1)

Un altre aspecte comú que s'ha detectat en les entrevistes amb els equips tècnics és la interpretació arbitrària de la negativa de l'infant. Sovint, el "no" s'entén com un substitut d'un altre sentiment que l'infant no sap com expressar explícitament. Així, es conclou que la negativa no implica necessàriament que l'infant no vulgui dur a terme la visita. Aquesta interpretació és arbitrària perquè, segons les respostes de les entrevistades, no s'investiguen les negatives per poder afirmar que el que l'infant vol expressar és en realitat un altre malestar. En lloc d'això, es fan suposicions.

En dues de les entrevistes amb el personal, es va mencionar el conflicte de lleialtats com a explicació per la negativa dels infants a dur a terme la visita. No obstant això, no es va aportar cap evidència que donés suport a aquesta hipòtesi.

Moltes vegades aquesta negativa no és un 'no vull veure'l', més aviat és un 'estic enfadat i em fa por veure'l i haver de dir-li que estic enfadat i establir límits', o un 'no vull que la mama s'enfadi si entro'. (Tècnic #1)

Encara que de vegades el nen pugui dir que no vol veure al seu pare, aquesta negativa pot no ser genuïna. I és necessari detectar aquestes situacions i veure si aquestes pors són justificades o no. Si un nen es nega a fer la visita, la visita se suspendrà. Però és molt important investigar d'on surt per a veure com hem de procedir amb la resta de les visites [...] És necessari entendre com està gestionant el dol pel divorci dels seus pares, com li està afectant, quins són els seus raonaments lògics, quines són les veritats conscients i inconscients, si està o no immers en un conflicte de lleialtats. (Coordinadora #3)

Afortunadament, no totes les treballadores entrevistades van compartir aquesta perspectiva adultocèntrica. La resposta de la Coordinadora #2, per exemple, mostra que hi ha professionals als Punts de Trobada amb una visió crítica, que reconeixen la importància de tenir sempre en compte el punt de vista dels nens i nenes, i que entenen que l'interès superior dels infants no és una qüestió monolítica ni estàtica, sinó que s'ha de determinar en cada context específic.

Pràcticament, cada dia ens trobem amb negatives dels nens. Ells estan immersos en el conflicte i és impossible que siguin aliens a les violències que els envolten [...] Nosaltres els informem que estarem amb ells tota l'estona durant les visites, i establim uns codis secrets per si se senten incòmodes durant la visita i volen sortir de la sala. Mai obligarem un nen a veure el seu pare si no vol, o fins i tot si vol deixar de veure'l un cop ja ha iniciat la visita [...] El nostre objectiu és que al Punt de Trobada puguin respirar i pensar: "No passa res si entro i saludo el meu pare durant 5 minuts, no em farà res perquè estic segur/a. I tampoc no passarà res quan surti i li expliqui a la mare". Això, per mi, és ser un espai neutral [...]. (Coordinadora #2)

4.4. *Prevalença de la falsa convicció que un agressor pot ser un bon pare*

En les entrevistes dutes a terme en el marc d'aquesta recerca, tres de les treballadores van esmentar la seva capacitat per "detectar capacitats parentals" en homes agressors. A més, les entrevistades van assegurar que han vist pares que mostraven un bon comportament durant les visites i feien esforços per recuperar la relació amb els seus fills, tot i haver estat violents amb la mare en el passat. Tanmateix, quan les entrevistades parlen de detectar aquestes capacitats, ho fan en un context lúdic i molt específic en el temps. Per tant, és difícil determinar si aquestes conductes positives són extrapolables a un vincle més estable i quotidià.

A més, la tendència a lloar qualsevol gest positiu dels homes dificulta la determinació sobre si estem parlant d'habilitats parentals reals per part del pare o simplement d'estàndards mínims de cura, afecte i responsabilitat. A curt termini, és improbable que un home que ha estat violent amb la seva parella desenvolupi sobtadament habilitats parentals adequades o deixi de ser violent sense passar per un procés de reeducació llarg i exhaustiu. No es tracta de negar la capacitat de canvi de l'agressor, sinó que els mandats violents associats a la masculinitat no es poden revertir d'un dia per l'altre, i molt menys sense un treball intensiu. I en la majoria dels casos derivats al Punt de Trobada on el pare té antecedents de violència, l'única mesura que s'aplica és establir un règim de visites, sense cap acompanyament ni programa de reeducació per ell.

La idea que el vincle paternofilial és essencial per al desenvolupament adequat dels infants es basa en la separació entre el rol de pare i el d'agressor, com si fossin dues esferes no relacionades. Aquesta creença, que un home que ha agredit la seva parella pot ser un bon pare, ignora, en primer lloc, com es manifesta la violència de gènere dins de la família i, en segon lloc, els efectes que aquesta violència pot tenir sobre els infants i adolescents, fins i tot si no són víctimes directes. D'aquesta manera, es prioritza el valor simbòlic del vincle amb el pare per sobre de la seguretat i el benestar emocional de l'infant. Així ho explica la Mare Protectora #2:

Constantment et recorden que és el pare de la nena, encara que sigui un de dolent, i et diuen que podria arribar a demostrar capacitats parentals. (Mare Protectora #2)

Davant la falsa premissa que un agressor pot ser també un bon pare i que el vincle paternofilial és imprescindible, es responsabilitza la mare de reconstruir la relació familiar (Osborne, 2004). Així, qualsevol omissió per part de la mare en facilitar als seus fills la reconexió amb el seu pare es considera una obstrucció (2004). En aquest sentit, la Mare Protectora #5 comparteix la seva experiència:

Com veia al meu fill cada cop pitjor, vaig plantar-me i li vaig dir al tècnic que aquest home era un maltractador i que se'ns estava forçant a negociar amb ell. I el que se'm va dir és que el que jo havia de fer era col·laborar, que jo era una part molt important en la recuperació del vincle del meu fill amb el seu pare, que estava perjudicant la seva salut mental si no l'ajudava a reconstruir la relació. Aquest és el discurs que han seguit la justícia i els serveis institucionals: el teu fill està molt malament perquè ha perdut el vincle amb el seu pare i la culpa és teva perquè no has ajudat a reconstruir-lo. (Mare Protectora #5)

4.5. *Aplicació de la Síndrome d'Alienació Parental*

Quan un nen o una nena rebutja veure el seu pare, emergeix un patró sistemàtic d'incredulitat preconcebuda cap a ells, com adverteix la Recomanació 33 del 2015 del Comitè de la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona (CEDAW) sobre l'accés de les dones a la justícia (Reyes, 2019). Aquest fenomen és especialment prevalent en disputes judicials per la custòdia, sobretot després de denúncies de violència masclista i sexual. En aquests casos, sovint s'invoca la Síndrome d'Alienació Parental (SAP), un diagnòstic desacreditat i prohibit per diverses normatives⁹ que atribueix el rebuig dels infants cap al seu pare a la manipulació de la mare.

La teoria de Richard Gardner, el psiquiatre que va encunyar aquest concepte, afirma que el rebuig dels infants és resultat d'una alienació induïda per la mare, que suposadament implantaria falses memòries contra el pare. Com a cura de la SAP, Gardner proposa una "teràpia de l'amenaça", que consisteix en amenaces de retirada de la custòdia a la mare per forçar-la a contrarestar aquesta suposada manipulació. Aquestes retirades de custòdia són conegudes com a "arrancamientos" entre les Mares Protectores.

L'informe "Violència institucional contra les mares i la infància" d'Ávila et al. (2022) fa una anàlisi exhaustiva de com la falsa SAP es fonamenta en estereotips de gènere que presenten els homes com a bons progenitors amb bones intencions, mentre que a les mares se les construeix com a manipuladores. A través de l'anàlisi de sentències judicials, l'informe revela que aquests estereotips estan profundament arrelats en les pràctiques dels jutges i professionals psicosocials (2022), i que sovint s'introdueixen mitjançant termes com interferència materna, instrumentalització materna, preocupació mòrbida, interferència parental o mare instrumentalitzadora (2022)¹⁰.

---

⁹ En l'àmbit nacional, la Llei Orgànica 8/2021 prohibeix considerar plantejaments teòrics sense suport científic, incloent-hi la SAP. Així mateix, la guia del Consell General del Poder Judicial també l'exclou. A Catalunya, la Llei 17/2020 estableix que les autoritats han d'abordar de manera integral les conseqüències de la violència masclista, incloent-hi la SAP. En l'àmbit internacional, organismes com tant el GINSAP com el GREVIO han expressat preocupació per l'ús de la SAP en els tribunals espanyols, alertant que afecta decisions sobre custòdia sense protecció adequada per a mares i fills. A més, han acusat l'Estat espanyol de no protegir adequadament l'interès superior dels infants, perquè es considera que els jutges assumeixen que les mares manipulen els nens quan aquests expressen por cap als pares agressors. La Relatora Especial de l'ONU, Reem Alsalem, ha sol·licitat explicacions a Espanya sobre l'aplicació de la SAP i actualment investiga formes de violència institucional masclista contra infants i mares.

¹⁰ Entre moltes altres qüestions, l'estudi també mostra com la SAP actua com a "aglutinador d'estereotips" sobre la maternitat, la paternitat i els infants, construint una imatge dels nens com a subjectes manipulables que no poden formar ni expressar les seves pròpies opinions (Ávila et al., 2022). La dificultat per provar delictes familiars i la manca de formació en perspectiva infantil contribueixen a l'ús de la SAP per penalitzar mares que intenten protegir els seus fills (2022). La capacitat de la SAP per generar un "argument circular" facilita la seva acceptació, ja que el rebuig dels infants cap al pare es considera prova de manipulació per part de la mare (2022). Així, es prenen decisions basades en hipòtesis en lloc de fets provats, i difícilment es fa una exploració específica del pare com a presumpte agressor, perpetuant la narrativa que la mare instrumentalitza els seus fills (2022).

Diverses recerques han assenyalat que els Punts de Trobada són una via d'entrada privilegiada per a la falsa síndrome d'Alienació Parental (Marin, 2009; Ávila et al., 2022; Ávila et al., 2024). De fet, el servei ha estat intrínsecament lligat a la diagnosi de la SAP des dels seus inicis. Els Punts de Trobada a l'estat espanyol han estat associats amb la falsa síndrome des del seu inici. L'informe "Invisibilización y Desprotección de las Víctimas de Violencia de Género en los Puntos de Encuentro Familiar: Desmontando el SAP" denuncia que APROME va ser un dels primers canals d'introducció de la SAP a Espanya (2009).

De fet, en el text fundacional dels Punts de Trobada d'APROME, la seva presidenta, María Luisa Sacristán, menciona explícitament la SAP com una eina de diagnòstic vàlida (2002). Sacristán argumenta que, durant les ruptures, l'hostilitat entre el pare i la mare sovint porta a la instrumentalització dels fills com a instruments per a objectius personals, com ara impedir la relació amb l'altre progenitor (2002). Aquesta situació es classifica com a maltractament cap als nens, ja que impedeix el seu desenvolupament, vulnera el seu dret a mantenir la relació amb ambdós progenitors i pot contribuir a incidents de violència domèstica (2002). A més, Sacristán afirma, sense evidència, que els nens que mantenen relacions amb el progenitor no custodi poden experimentar reaccions psicossomàtiques si perceben un conflicte persistent entre els seus pares, incloent-hi un possible rebuig cap al progenitor no custodi (2002).

L'aplicació de la Síndrome d'Alienació Parental als Punts de Trobada s'ha identificat tant en les entrevistes amb Mares Protectores, com amb les infants, com amb el personal tècnic d'aquests centres. Alguns dels elements que indiquen aquesta aplicació inclouen: la tendència a assumir sistemàticament que les mares manipulen els seus fills i filles quan aquests es mostren reticents a participar en les visites; la falta d'una investigació adequada sobre si el pare pot ser un possible agressor; interpretacions subjectives influïdes per mites i estereotips patriarcals i adultocèntrics; i l'aplicació de la teràpia de l'amenaça.

4.5.1. Assumir sistemàticament la instrumentalització materna

Segons Tania Sordo, existeix una visió generalitzada que considera les dones, i en especial les mares, com a manipuladores amb l'objectiu de perjudicar els homes utilitzant els fills i filles de manera maliciosa, aprofitant-se del sistema i fent el que sigui necessari per fer mal a la figura paterna (2022). Les experiències de les usuàries entrevistades mostren que assumir d'entrada que la negativa dels infants a veure el pare la causa a la manipulació de la mare és un exemple comú de l'aplicació de la Síndrome d'Alienació Parental als Punts de Trobada:

Una de les vegades en què la meua filla estava plorant i cridant, vaig veure que la nena tenia tal nivell d'angoixa que vaig dir al tècnic que la deixés anar o trucaria a la policia. Llavors, em va portar fora del despatx i em va amenaçar, em va dir que no se m'acudís trucar a la policia, que estava boja, que m'ho inventava tot. I la meua filla, mentrestant, sola a l'habitació amb un atac d'ansietat. (Mare Protectora #1)

La Mare Protectora #3 comparteix una experiència similar. Ella prové d'un país de l'est d'Europa i es comunica amb la seva filla en el seu idioma nadiu. A l'entrevista explica que, quan la seva filla es negava a entrar a veure el seu pare, les tècniques atribuïen aquesta resistència al fet que la mare estava manipulant la nena en el seu idioma per evitar que elles ho poguessin entendre:

En les gravacions d'àudio de les visites vaig poder sentir la coordinadora del Punt dir-li al pare de la nena que la seva filla està programada, que la mare li dona consignes a la seva filla en el seu idioma perquè les tècniques no l'entenguin. En els informes les tècniques també m'acusaven de programar-la en el nostre idioma. Nosaltres parlàvem en rus quan la recollia de les visites simplement perquè és el nostre idioma, perquè no l'he criada en espanyol.

Aquesta tendència també s'ha detectat en les entrevistes amb els treballadors i treballadores dels Punts de Trobada, que sovint assumeixen que els infants no volen veure el seu pare per culpa de la manipulació materna. En aquest cas, la Coordinadora #1 explica:

[...] (Mantenir una bona relació amb l'infant) és especialment complicat, perquè la mare sovint creu que som part d'un mecanisme que li és advers, i llavors no sabem si a casa li està dient al seu fill: "Claro, ahora te toca ir al Punto de Encuentro, que están de parte de tu padre...". Per això tenim infants que estan molt angoixats i no volen venir [...] És veritat que els nens de vegades venen amb por per allò que han viscut, però, altres vegades, també tenen por pel que els ha explicat la mare, que no vol que els seus fills vegin el pare i els hi fa saber de males maneres.

En aquesta línia, la Coordinadora #3 comenta que és comú detectar que el discurs dels infants envers el pare està influenciat per la mare custòdia. En l'entrevista, es relata un cas en què es va plantejar la hipòtesi que l'ansietat que mostrava un nen en veure el seu pare es devia als temors que la seva mare li havia transmès. El pare era un agressor que havia maltractat la mare, però els episodis de violència havien tingut lloc quan el nen era molt petit. L'equip tècnic va concloure que era molt poc probable que el nen es posés tan nerviós pel record del maltractament, i que, per tant, el seu malestar devia haver estat provocat per la mare.

Alguns comentaris ens deixen veure que el progenitor custodi ha parlat malament de l'altre progenitor davant del menor i que això l'ha afectat [...] Això es veu clar en algunes situacions de violència masclista, on els fills eren molt petits quan va passar [...] Estem parlant que l'infant potser tenia mesos o un any, i anys després, al Punt, veiem que es posa súper angoixat en saber que aquest és el lloc on veurà el seu pare. Clar, és evident que el nen no està nerviós

pels seus propis records, sinó pel que li han transmès [...] Recordo un cas en el qual el pare no va veure el seu fill durant deu anys perquè va estar a la presó complint condemna per violència de gènere. Arribat un punt, la mare li va reclamar el pagament de la pensió alimentària, i el pare, com a contraatac, va sol·licitar un règim de visites. Quan els rebem al Punt de Trobada, el nen ja mostrava símptomes de depressió en les primeres entrevistes, la qual cosa ens va sobtar, i vam sospitar que la simptomatologia venia causada per l'angoixa de la mare, i no tant pel que havia fet el pare en aquell moment.

4.5.2. Manca d'investigació del pare com a presumpte agressor en contextos amb indicis fonamentats

Si hi ha hagut una denúncia per violència i el jutjat encara no ha condemnat el pare, ja sigui perquè no ha trobat proves suficients o perquè el cas no s'ha resolt, el Punt de Trobada sovint no considera que aquest home pugui ser un perill per als seus fills i filles (Reyes, 2019). Així mateix, en els casos on no hi ha hagut denúncia, però els testimonis dels infants i de les mares fan sospitar que el pare pot representar una amenaça, tampoc s'investiga adequadament el possible perill que ell suposa (2019). En aquest context, un element comú que es recull en les entrevistes a les mares és que, durant les seves experiències al Punt de Trobada, no es va tenir en compte el context de denúncies que tenien les seves exparelles:

En cap moment semblava que estiguessin tractant amb un home que ja estava denunciat per abusos sexuals cap a la seva filla. A la meua filla (el pare) no la podia veure, però al meu fill sí, i les visites amb ell no eren tutelades, només les supervisaven des de darrere del mirall. Al pare fins i tot el deixaven acompanyar al nen al lavabo. Els informes de les visites eren tots positius i això va fer que el règim de visites evolucionés cap a intercanvis fora del Punt de Trobada, de quatre i vuit hores. I va ser llavors quan el meu fill va començar a dir-me, al tornar dels intercanvis, que el seu pare "li feia mal" mentre es tocava els genitals. (Mare Protectora #1)

Així mateix, la Coordinadora #1 deixa clar que intervenir davant d'un possible risc està fora de les seves competències. Segons ella, només pot actuar basant-se en el que observa directament i no davant de sospites comunicades per la mare, o situacions que passen fora del Punt de Trobada:

No s'hi val que la mare em digui: "El nen té malsons a casa després del Punt de Trobada, no vol venir, li fa mal la panxa quan surt, o plora quan tornem a casa". No puc basar-me en això per suspendre les visites per cap motiu que nosaltres no haguem pogut veure amb els nostres propis ulls. Des de fora, això pot llegir-se com a prendre partit pel pare, però insisteixo que el nostre objectiu és mantenir la neutralitat, independentment de la nostra opinió.

Una vegada més, l'estereotip de la mare manipuladora i mentidera està tan arrelat en l'imaginari col·lectiu que és el primer pensament de la Coordinadora #1 quan una dona li

explica que el seu fill està patint després de les visites. Per a ella, és més lògic assumir que la dona està mentint que considerar que les visites amb el pare poden estar causant un malestar al fill i que, per tant, no són les més adequades per a ell. Per justificar per què, davant d'aquestes situacions, no es suspenen les visites, comparteix una situació que es dona amb freqüència al Punt de Trobada que coordina:

Quan els nens deixen enrere a la mare a la sala d'espera, sovint estan ploriquejant, molt tristos, i elles es queden amb aquesta imatge. Però aquest estat d'ànim de vegades canvia radicalment quan entren a la sala i veuen al pare i somriuen i l'abracen. Aquesta reacció ens deixa a nosaltres en una posició complexa: la reacció del nen no anul·la el fet que el pare pugui ser un maltractador, o una mala persona, però clar, tampoc no ens correspon a nosaltres fer un judici sobre la relació del pare amb la seva exparella. Al final, només podem deixar per escrit el que veiem, i si veiem que el nen està content de veure el pare, ho haurem de fer saber, i haurem de continuar orientant les visites perquè això continuï passant. Però quan deixem constància a l'informe que el nen està molt content amb el pare, s'interpreta com que estem posant-nos de part del pare, perquè elles (les mares) es queden amb el que han vist que passa fora de les visites. (Coordinadora #1)

4.5.3. Els informes i l'observació suposadament objectiva i neutral

Després de cada supervisió, la persona responsable elabora un informe amb observacions i intervencions que s'incorpora a l'expedient del cas. Al llarg de la intervenció, la tècnica responsable crea informes detallats de les trobades i entrevistes, que es remeten a l'òrgan derivant (Comisión Interautonómica de Directores y Directoras Generales de Infancia y Familias, 2008). Aquests inclouen informes d'inici, seguiment i finalització, així com un informe trimestral cada tres mesos. El personal tècnic només pot fer avaluacions objectives, limitant-se a descriure el que observen sense interpretar ni proposar res (Ávila et al., 2024). En aquest sentit, les usuàries entrevistades es queixen que aquesta observació objectiva simplifica les visites i ignora el context més ampli del cas. Pel que fa a les treballadores, algunes han reconegut que han de limitar-se a descriure el que veuen, el que pot portar a interpretacions diverses d'una mateixa situació, sovint influenciades per estereotips que generen conclusions errònies, tal com explica la Tècnica #2.

Si només puc escriure “la nena abraça el pare en entrar a la visita i somriu. Quan la nena surt de la visita, veu la seva mare i es posa a plorar i es fa pipí a sobre”. Si només puc deixar això per escrit, sense donar cap altre context, tot el pes recau en la persona que ho interpreti. I, és clar, es poden fer moltes lectures d'aquesta situació. Pot ser que la nena estigui realment contenta de veure el seu pare i no vulgui tornar amb la seva mare, però també pot ser que la nena estigui actuant sota la pressió del seu pare i es desplomi en veure la seva mare perquè és amb ella on se sent segura. I a mi m'ha passat de plantejar aquest tipus d'hipòtesis i que em rebutgin l'informe, dient-me que és interpretatiu i que estic donant significat a un acte que potser no el té.

La Coordinadora del Punt de Trobada #2 coincideix amb aquest argument:

El problema dels informes rau en el fet que al final es resumeixen les activitats d'una visita que ha tingut lloc en un espai de temps curt, limitat, lúdic i supervisat on és ben fàcil tenir actituds positives. Per això els informes solen ser favorables als pares, perquè nosaltres només tenim l'autoritat per relatar el que observem, i la major part del temps observem al pare jugant amb els seus fills. Però clar, potser aquest pare. No obstant això, darrere del que veiem, podem intuir diverses qüestions, i les propostes que es fan sempre es basen en el que interpretem que està succeint.

4.5.4. La teràpia de l'amenaça

En el procés d'amenaça explícites de separació i fins i tot de retirada de la custòdia a la mare per pressionar-la a posar fi a la suposada manipulació que impedeix el vincle paternofilial (Ávila et al., 2022), el Punt de Trobada juga un paper central. És l'espai on es redacten alguns dels informes que influeixen en la decisió de retirar la custòdia, així com el lloc on es fan les visites un cop s'arrenquen els fills de la mare:

La primera vegada que vaig anar al Punt de Trobada va ser després de la denúncia per abusos a la meua filla. El jutge va negar l'ordre d'allunyament que vam demanar, i va ordenar que les visites entre els meus fills i el seu pare es fessin al Punt de Trobada. Els informes del Punt de Trobada van ser una de les coses per les quals se'm va acusar de mare alienadora i se'm va treure la custòdia. Durant anys, he vist al meu fill una vegada cada quinze dies al Punt de Trobada. I a la meua filla, vaig estar sense veure-la fins que la DGAIA [que va assumir la tutela després de la retirada forçosa] va decidir permetre que féssim visites també al Punt. (Mare Protectora #1)

L'experiència de la Mare Protectora #1 coincideix amb la de les altres mares no custòdies entrevistades. Totes elles assenyalen que la teràpia de l'amenaça no es limita a la retirada forçada de la custòdia dels seus fills, sinó que les coaccions persisteixen dins del Punt de Trobada, amenaçant-les amb informes negatius que podrien afectar el seu dret a les visites, amb l'objectiu de mantenir-les dòcils i evitar que presentin queixes.

4.5.5. Respostes de les tècniques i coordinadores al presentar-les amb la problemàtica de la falsa Síndrome d'Alienació Parental

En abordar la problemàtica de l'aplicació de la falsa Síndrome d'Alienació Parental i les seves conseqüències negatives per a dones i infants, la resposta general de les tècniques és que són conscients que la SAP és una síndrome desacreditada i que diagnosticar-la està prohibit. Així, donat que no la invoquen explícitament als seus informes, asseguren que no l'apliquen. No obstant això, com s'ha mencionat anteriorment, no és necessari referir-se a Gardner o diagnosticar la síndrome per aplicar-la; termes com "interferència materna", "instrumentalització materna", "preocupació mòrbida", "interferència parental" o "mare instrumentalitzadora" també impliquen l'aplicació de la SAP.

En aprofundir en el tema, gairebé totes les professionals asseguren que la instrumentalització materna és real i constitueix un problema. De fet, la majoria menciona que tracten molts casos de nens i nenes alienats per les seves mares, i ho reflecteixen als informes perquè han de vetllar pel benestar dels infants.

Un altre aspecte comú en les entrevistes amb els equips psicosocials és la confusió entre els comentaris negatius sobre l'altre progenitor en un context de conflicte sense violència i la SAP.

Jo parteixo de la premissa que tots hem estat testimonis d'empipaments entre els nostres progenitors i hem sentit a l'un fer comentaris negatius sobre l'altre en situacions de conflicte. Per tant, la instrumentalització és una cosa present en totes les famílies, això és innegable. Però clar, quan aquesta instrumentalització causa un mal directe en el menor, estem davant d'un problema diferent. (Coordinadora #3)

En aquest context, és rellevant recordar que no és que no existeixi la influència materna; evidentment, els infants són altament influenciables, i tot allò que digui qualsevol dels seus progenitors, sigui amb voluntat activa d'influenciar-los o no, tindran un impacte determinant en ells. Tot i això, l'existència d'aquesta influència no legitima una diagnosi basada en estereotips masclistes i adultocèntrics que desprotegeix dones, nens, nenes i adolescents, i els impedeix accedir als seus drets. Afortunadament, també hi ha perspectives crítiques entre els equips professionals. La Coordinadora #2 fa una reflexió en aquesta mateixa línia:

A mi m'al·lucina que es parli d'interferència maternal en els menors. Interferir vol dir intentar protegir? Interferir vol dir intentar que es respecti la voluntat del teu fill? És que com no han d'interferir? Com podem esperar que no intentin protegir els seus fills d'un home que les ha fet mal i que podria fer-los mal a ells? Com podem esperar que confiïn plenament en nosaltres si saben que formem part d'un sistema que les ha desprotegit?.

5. Observacions finals

Els resultats d'aquest estudi mostren patrons clarament identificables que evidencien com els Punts de Trobada sovint produeixen victimització secundària i violències institucionals. Els testimonis recollits de mares, infants i professionals revelen pràctiques sistematitzades masclistes i adultocèntriques als Punts de Trobada, com ara la desestimació sistemàtica dels testimonis infantils, la prevalença del marc interpretatiu del conflicte familiar en contextos de violència de gènere o l'aplicació de la Síndrome d'Alienació Parental en diverses de les seves expressions, que dificulten i fins i tot arriben a impedir l'accés als drets humans de les usuàries.

L'aproximació al Servei Tècnic de Punt de Trobada mitjançant els relats d'usuàries i professionals ens ha permès també reflexionar entorn les violències institucionals masclistes i la seva operativitat. És a dir, aquesta recerca ha mostrat que els Punts de Trobada són espais privilegiats per entendre com el masclisme estructural es perpetua a través de les institucions. En aquest sentit, reconèixer les violències institucionals masclistes ajuda a comprendre que el masclisme no és només una qüestió privada ni es limita a agressors individuals. És necessari, per tant, ampliar la perspectiva més enllà de la dicotomia agressor-víctima per abordar el patriarcat com a sistema de dominació i així poder implementar mesures que protegeixin les víctimes i evitin la repetició d'aquestes violències.

Així mateix, l'article ha posat de manifest que la manca de formació específica en perspectiva de gènere i drets de la infància per part del personal tècnic provoca revictimització i impedeix el dret a una vida lliure de violència de les usuàries. Aquesta qüestió, lluny de ser una situació aïllada, configura una realitat estructural que demana una transformació urgent. Garantir aquesta formació és responsabilitat del Govern, tal com indica l'article 19 de la Llei 5/2008. En aquest sentit, la Llei catalana 17/2020, del 22 de desembre, que modifica la Llei 5/2008, incorpora el principi de diligència deguda, establint l'obligació dels poders públics de garantir els drets de les dones, infants i adolescents. Aquest principi implica que les institucions han de prendre mesures legislatives i d'altre tipus per prevenir, investigar, sancionar i reparar adequadament els actes de violència masclista, protegir les víctimes i establir garanties per evitar-ne la repetició (Serra, 2022).

Amb el marc interpretatiu de l'abordatge diligent de les violències masclistes i, per tant, dels poders públics com a garants de l'efectivitat dels drets reconeguts formalment, s'obre una línia de recerca futura centrada en com ha de traduir-se aquesta diligència deguda en el context específic dels Punts de Trobada. En aquest sentit, l'Acord GOV/248/2022, que aprova el Protocol marc per una intervenció amb diligència deguda en situacions de violència masclista, és una eina clau. Aquest document es basa en dues línies d'acció: la prevenció i la reparació integral, plantejades com a processos cíclics i interdependents. En l'àmbit de la reparació, no només es busca la recuperació individual, sinó també la implementació d'estratègies que evitin la repetició dels fets, incloent-hi garanties de no repetició i el reforç de la prevenció. Partint d'aquest marc, s'haurà d'examinar com es pot operacionalitzar el principi de diligència deguda en els Punts de Trobada, identificant quines mesures específiques poden aplicar-se per evitar la revictimització i garantir els drets humans de dones, nens, nenes i adolescents.

6. Referències bibliogràfiques

- Ávila, Débora; Cabezas, Marta; Escudero, Antonio, et al. (2024). *En la tela de araña: las violencias contra la infancia y la lucha de las madres protectoras*. Laboratorio Espacios de Investigación Feministas. Cuadernos #Lareacciónpatriarcal 1. <https://laboratoria.red/publicacion/en-la-tela-de-arana-las-violencias-contr-la-infancia-y-la-lucha-de-las-madres-protectoras/>
- Ávila, Débora; Franzé, Adela., Peñaranda, Mª Carmen, et al. (2022). *Violencia institucional contra las madres y la infancia. Aplicación del falso síndrome de alienación parental en España*. Universidad Complutense de Madrid. Delegación del Gobierno Contra la Violencia de Género. Ministerio de Igualdad. https://violenciagenero.igualdad.gob.es/wp-content/uploads/Violencia_institucional_madres_infancia_SAP.pdf
- Braun, Virginia i Clarke, Victoria (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative research in sport, exercise and health*, 11(4): 589-597. <https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1628806>
- González Prado, Patricia (2022). Las violencias sexuales contra niñas, niños y adolescentes como situaciones violencias machistas. *Revista IDEES*, 59.
- Haraway, Donna (1997). *Situated Knowledges: the Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective*. Routledge.
- Liebel, Manfred., & Martínez Muñoz, Marta (2009). Infancia y derechos humanos. Hacia una ciudadanía participante y protagónica. *Instituto de Formación para Educadores de Jóvenes, Adolescentes y Niños Trabajadores de América Latina y el Caribe*. <https://dds.cepal.org/redesoc/publicacion?id=2536>.
- Marín, Paloma (2009). Resistencias a la aplicación de la Ley Integral. El supuesto SAP y su proyección en las resoluciones judiciales. III Congreso del Observatorio contra la violencia doméstica y de género: Algunos problemas en torno a la guarda y custodia de los menores.
- Osborne, Raquel (2004). Del padre simbólico al padre real: la función paterna desde la modernidad. En Ángeles de la Concha Muñoz y Raquel Osborne, *Las mujeres y los niños primero: discursos de la maternidad*, (pp. 259-282). Icaria.
- Reyes, Paula (2017). La patria potestad a examen ante la violencia de género. *Anales de la Cátedra Francisco Suárez*, 51: 335-356. <https://doi.org/10.30827/acfs.v51i0.6259>
- Reyes, Paula (2018). La vulneración de los derechos fundamentales de los menores en un contexto de violencia de género: una realidad a considerar en las políticas públicas. *Revista Vasca de Administración Pública. Herri-Arduralaritzako Euskal Aldizkaria*, 112: 245-289. <https://doi.org/10.47623/ivap-rvap.112.2018.07>
- Reyes, Paula (2019). *Menores y violencia de género: nuevos paradigmas*. [Tesis doctoral]. Universidad de Granada. <https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaencifras/estudios/tesis/tesis-8-menores-violencial-genero/>.
- Sacristán, María Luisa (2002). Programa punto de encuentro de APROME: una propuesta para facilitar las relaciones familiares después de la separación. *Psicopatología Clínica Legal y Forense*, 2(3): 125-135.
- Serra, Laia (2022). El reconeixement de les violències institucionals: una nova eina per exigir els drets de les dones. Monogràfic Violències masclistes i polítiques públiques; construint respostes feministes i interseccionals. *Revista IDEES*, 59.

Sordo, Tania (2022). El uso del falso síndrome de alienación parental como violencia institucional. En M. Cabezas i A. Martínez Pérez (Eds.), *Cuando el Estado es violento. Narrativas de violencia contra las mujeres y las disidencias sexuales*, (pp. 99-116). Bellaterra Ediciones.

Referències normatives i judicials

Comisión Interautonómica de Directores y Directoras Generales de Infancia y Familias (2008). *Documento Marco de Mínimos para asegurar la calidad de los Puntos de Encuentro Familiar*. Ministerio de Educación, Política Social y Deporte. <https://www.mdsocialesa2030.gob.es/derechos-sociales/familias/otros/docs/2009-marco-minimos-asegurar-calidad-pef.pdf>

Consell d'Europa (2011). Convenio del Consejo de Europa sobre prevención y lucha contra la violencia contra las mujeres y la violencia doméstica (Convenio de Estambul).

Consell General del Poder Judicial (2023). La violencia sobre la mujer en la estadística judicial. Datos anuales 2023. Madrid: Consejo General del Poder Judicial.

Decret 357/2011, de 21 de juny, dels serveis tècnics de punt de trobada. Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya Núm. 5906. 23 de juny de 2011. Disponible a: <https://portaljuridic.gencat.cat/eli/es-ct/d/2011/06/21/357>

Departament d'Igualtat i Feminismes (2022). *Protocol Marc per una intervenció amb diligència deguda en l'abordatge de les violències masclistes*. Generalitat de Catalunya. <https://igualtat.gencat.cat/web/.content/Ambits/violencies-masclistes/coordinacio-treball-xarxa/protocol/Protocol-Marc-2022.pdf>

Federación de Asociaciones de Mujeres Separadas y Divorciadas. (2009). *Invisibilización y desprotección de las víctimas de violencia de género en los Puntos de Encuentro Familiar*. <http://mujeres.stemstes.org/wp-content/uploads/Literatura/INFORME.pdf>

GIN SAP: Grupo de Trabajo de Investigación sobre el llamado Síndrome de Alienación Parental (2010). *Informe*. Madrid: Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad. https://violenciagenero.igualdad.gob.es/wp-content/uploads/ALIENACIONPARENTAL_cap2_lib7.pdf

GREVIO (2020). *Baseline Evaluation Report. Spain*. Council of Europe. Adopted by GREVIO on 15 October 2020. Secretariat of the monitoring mechanism of the Council of Europe. Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence Council of Europe. F-67075 Strasbourg Cedex. France. <https://rm.coe.int/grevio-s-report-on-spain/1680a08a9f>

GREVIO (2022). *3rd General Report on GREVIO's Activities, covering the period from January to December 2021*. Council of Europe. <https://rm.coe.int/prems-055022-gbr-2574-rapportmultiannuelgrevio-texte-web-16x24/1680a6e183>

Ley Orgánica 8/2015, de 22 de julio, de modificación del sistema de protección a la infancia y la adolescencia. Boletín Oficial del Estado nº175, España, 23 de junio de 2023.

Llei 5/2008, del 24 d'abril, del dret de les dones a erradicar la violència masclista. DOGC núm. 5123, 02/05/2008. <https://portaljuridic.gencat.cat/eli/es-ct/l/2008/04/24/5>

Llei 17/2020, del 22 de desembre, de modificació de la Llei 5/2008, del dret de les dones a erradicar la violència masclista. Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya, núm. 8303, 24 de diciembre de 2020. <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=889760>

ONU: Comité para la Eliminación de la Discriminación contra la Mujer (CEDAW). Recomendación General núm. 33 sobre el acceso a la justicia. (CEDAW/C/GC/33). <https://www.acnur.org/fileadmin/Documentos/BDL/2016/10710.pdf>

Real decret de 24 de juliol de 1889 pel qual es publica el Codi Civil. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1889-4763>

Save the Children. (2006). *Atención a los niños y niñas víctimas de la violencia de género*. <https://unaf.org/wp-content/uploads/2014/05/Infancia-v%C3%ADctima-Save-the-children.pdf>

Recursos web

I Encuentro Estatal Violencia Vicaria y Violencia de Género Institucional en España. (2022). *Día 1* | [Arxiu de vídeo]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=RsVWffPXYjg>

I Encuentro Estatal Violencia Vicaria y Violencia de Género Institucional en España. (2022). *Día 2* | [Arxiu de vídeo]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=7DyoFyVuIa0&t=15897s&ab_channel=Encuentros.ViolenciaVicariaydeG%C3%A9neroInstitucional

II Encuentro Estatal Violencia Vicaria y Violencia de Género Institucional en España. (2023). | [Arxiu de vídeo]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=nvOMtt9J_oU&list=PLGQnTYrJlabjNAPouZXFxD1IdMp37Zlh&ab_channel=Encuentros.ViolenciaVicariaydeG%C3%A9neroInstitucional

III Encuentro Estatal Violencia Vicaria y Violencia de Género Institucional en España. (2024). *Día 1* | [Arxiu de vídeo]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=AS1Iv0xVsZU&ab_channel=Encuentros.ViolenciaVicariaydeG%C3%A9neroInstitucional

III Encuentro Estatal Violencia Vicaria y Violencia de Género Institucional en España. (2024). *Día 2* | [Arxiu de vídeo]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=-AqPGK2XT4&ab_channel=Encuentros.ViolenciaVicariaydeG%C3%A9neroInstitucional

Novembre Feminista. (2022). *Tribunal Popular Feminista - Matí. Ca La Dona*. [Archivo de vídeo]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=V1hTq7vquPw>

Plataforma Yo Sí Te Creo. (2023). *Quiénes somos - Plataforma Yo Si Te Creo*. <https://yositecreo.org/>. Última consulta: 18 de juny de 2024.

VII Congrés per l'eradicació de les violències masclistes des dels serveis socials i sanitaris, Taula 2. Violències institucionals que pateixen les dones en situacions de violències masclistes. *Hèlia Dones*. [Arxiu de vídeo]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=7v2haj7rnY0>